

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE EĞİTİM SİSTEMİ VE BOYUTLARI

AHMET ÇOBAN*

Eğitim sisteminin birbirini tamamlayıcı olarak düşünülmesi gereken iki önemli işlevi vardır. Birinci işlev, milletin kültürünü oluşturan sağlam ve kalıcı değerleri genç kuşaklara aktararak, milletin sürekliliğini sağlamaktır. İkinci işlev, toplumun davranışlarında istenilen bazı değişiklikleri gerçekleştirmek; toplumun gelişmesini, ilerlemesini, çağdaşlaşmasını sağlamaktır. Eğitim, bu işlevlerin ikisini birden yerine getirmekle yükümlüdür. Bunlardan birincisi gerçekleşmezse toplumda kopukluk olur, milletin sürekliliği tehlikeye düşer. İkinci işlev gerçekleşmezse, toplum geri kalır, çağın gelişmelerine ayak uyduramaz, varlığı tehlikeye düşer.

İşte bu durumu çok iyi bilen Atatürk, "en önemli, en esaslı nokta eğitim meselesidir" hedefini ortaya koymuştur. Çünkü, Atatürk'e göre, eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatır, ya da bir milleti esarete ve sefaletle terk eder."

Atatürk, o güne kadar izlenen eğitime ilişkin yaklaşımların milletin gerilemesinde en önemli etken olduğu kanısındadır. Bütünüyle bilimsel yaklaşımlara kapısını kapatmış bir geleneksel eğitim sistemi, Atatürk'ün ifadesiyle "çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek"ten uzak bulunmaktadır. Çünkü, yaraucılığı engelleyici nitelikte eğitim ve öğretim yöntemlerine sahip olan geleneksel eğitim, ezberciliğe dayanmaktadır. Bu ise, yapıcı ve yaratıcı yeni nesillerin yetişmesini sağlayamamaktadır.

Atatürk, yalnız çizilmiş eski yollarda şöyle veya böyle yürümenin nasıl olacağına tartışılmasını değil, ileri sürdüğü şartları kapsayan yeni bir eğitim yolunun bulunup millete göstermek ve o yolda yeni nesillere rehberlik yapmak gerektiğini vurgulamıştır. O, koyduğu ilkelerin korunmasını, yapıldığı inkılabın devam ettirilmesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet yaşatılmasını sağlayacak bir eğitim sistemi kurmaya çalışmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölüm Başkanı.

Atatürk, bir yandan, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması için askerî alanda büyük çaba harcarken, bir yandan da çağdaş eğitim sistemleri üzerinde araştırmalara girmiştir. O, çok iyi biliyordu ki, "kültür, eğitim ve iktisat zaferleri ile tamamlanmadıkça aserî zaferler tek başına millî kurtuluşu sağlamaya yetmeyecektir. Bunun için, Atatürk, Çankaya Köşkü'nü akademik tartışmaların yapıldığı bir merkez haline getirmiş; eğitim alanında yapılan yenilikleri izlemiş, bu konudaki çalışmalarını bizzat yönetmiş, programları düzeltmiş, ders kitabı yazmış, tahta başına geçmiş Türk milletine başöğretmenlik yapmıştır.

Atatürk, oluşturmak istediği eğitim sisteminde, ilköğretimin genel ve zorunlu olmasını, ülkede eğitim birliğinin sağlanmasını, ortaöğretimin iyi araç-gereçle özleştirip kolaylaştırılmasını, teknik öğretimin ilk ve orta derecelerden, en yüksek derecelerine kadar memlekette gerçekleştirilmesini, yükseköğretilimin çağımızın gereklerine uygun olmasını amaç edinmiştir. Bu amacın gerçekleşmesi için de, Türkiye'nin eğitim politikasının her derecesinin tam bir netlik ve hiçbir tereddüde yer vermeyen açıklık ile ifade edilmesinin ve uygulanmasının lazım olduğunu vurgulamıştır.

Atatürkçü düşüncenin öngördüğü eğitim sistemini analiz ederken, üç temel öge olan öğretmen, program ve öğrenci boyutlarına sürekli vurgu yapıldığı görülmektedir.

Öğretmen

Eğitim sistemini başarılı kılan temel faktörlerden birincisi öğretmendir. Çünkü, eğitim sistemini planlayan, uygulayan, izleyen ve değerlendiren öğretmendir. Eğitim sisteminde öğretmenin önemli bir konuma sahip olduğunu çok iyi bilen Atatürk, öğretmenlik mesleğine layık olduğu büyük değeri vermiştir. Atatürk'e göre, "memleketi ilim, irfan, ekonomi ve bayındırlık sahalarında yükseltmek, milletimizi her hususta çok verimli olan kabiliyetlerini geliştirmek, gelecek nesillere sağlam, değişmez ve olumlu bir karakter vermek lazımdır. Bu kutsal amaçları elde etmek için mücadeleye katılanların arasında öğretmenler en önemli ve en hassas yer almaktadır."

Öğretmenlere, "Öğretmenler! Yeni nesil Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve eğitimcileri sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil eseriniz olacaktır. Eserinizin kıymeti, sizin becerinizin ve fedakârlığınız derecesiyle orantılı olacaktır. Sizin başarınız Cumhuriyet'in başarısı olacaktır" diye hitap eden

Başöğretmen Atatürk'ün eğitime ilişkin düşüncelerinin ve eğitimden beklentilerinin gerçekleştirilmesinde dayandığı ve güvendiği kuvvet Türk öğretmenidir.

Atatürk, 14 Ekim 1925 günü İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nu ziyareti sırasında yaptığı konuşmada, öğretmenlik mesleğinin önemini şöyle vurgulamıştır: "Milletleri kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmeden, eğitimciden yoksun bir millet, henüz millet adını almak kabiliyetini kazanmamıştır. Ona basit bir kitle denir, millet denemez. Bir kitle millet olabilmek için mutlaka eğitimcilere öğretmenlere muhtaçtır."

Öğretmenin Görev ve Sorumluluğu

Atatürk'ün öğretmenlere verdiği görev ve sorumluluk büyüktür. Büyük Zaferi kutlamak için, Bursa'ya gelen öğretmenlere 27 Ekim 1922 günü yaptığı konuşmada şunları vurgulamıştır:

"Memleketimizi ve toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirmek için, iki orduya ihtiyaç vardır. Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu; diğeri milletin istikbalini yoğuran kültür ordusu. Bir millet kültür ordusuna sahip olmadıkça savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin sürekli netice vermesi, ancak kültür ordusunun varlığına bağlıdır. Bu ikinci ordu olmadan, birinci ordunun verimli sonuçları kaybolur. Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız ortam hazırladı. Gerçek zaferi, siz kazanacak, yaşatacağınız ve mutlaka başarıya ulaşacaksınız. Ben ve sarsılmaz inançla bütün arkadaşlarım sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaşacağınız engelleri kıracağız."

Öğretmenin Sosyal Statüsü

Atatürk, öğretmenlik mesleğine çok önemli bir boyut daha getirmiştir. O da, öğretmenlik mesleğinin özveri gerektirdiğidir. Gerçekten ektiğini en geç biçen çiftçi öğretmendir. Öğretmenin ürünleri, çok geç ve güç yetişir ama bir kez yetiştiğinde niteliği öğretmenin niteliği ile özdeşleşir. Öğrenciler, gençler öğretmenlerinin yalnız bilgisinden değil, onun tüm kişiliğinden –tutumlarından, davranışlarından, ilgilerinden, ihtiyaçlarından, değerlerinden ve benzeri özelliklerinden– etkilenir. O halde, öğretmenleri Atatürk'ün deyişi ile "insan toplumunun en önemli ve muhterem unsurları" saymak gerekmektedir.

Atatürk'ün öğretmenlere ilişkin bu iltifatları, sadece ifadelerde kalmamış uygulamada da görülmüştür. Dolmabahçe'de yapılan bir toplantıda Atatürk'ün oturması için çok göz alıcı ve muhteşem bir koltuk konulmuş ve Atatürk'ün yanındakiler Atatürk'e bu koltuğa oturmasını ısrar edince Ulu Önder'den aldıkları cevap Türk eğitimcileri için bir övünç kaynağı olmuştur. "O koltuk profesörlere aittir" demiştir.

Atatürk'e göre, "Okullarda eğitim görevinin güvenilir ellere verilmesi, memleket evlatlarının o görevi kendine hem meslek hem de bir ülkü sayacak erdemli ve muhterem öğrenenler tarafından yetiştirilmesini sağlamak için öğretmenlik, diğer serbest ve yüksek meslekler gibi değişerek gelişmeye ve her halukârda geçim rahatlığı sağlamaya elverişli bir meslek haline getirilmelidir."

Program

Eğitim programı, çocuklar, gençler ve yetişkinler için düzenlenen, milli eğitim politikasına ters düşmeyen bütün etkinlikleri ve yaşantıları kapsamaktadır. Eğitim sisteminin temelini, eğitim programları oluşturmaktadır. Atatürk'e göre "hükûmeün en verimli ve en önemli vazifesi milli eğitim ile ilgili işlerdir. Bu işlerde başarılı olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü haliyle sosyal, hayatî ihtiyacıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen uygun, uyumlu olsun. Bunun için, büyük ve fakat hayalî ve karmaşık düşüncelerden tamamen sıyrılarak gerçeği etkili bir bakışla görmek ve el ile temas etmek lazımdır. Teşebbüs edilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu şekilde kendiliğinden ortaya çıkar."

Eğitim Programlarının Nitelikleri

1. Hedefler: Atatürk, cumhuriyet eğitiminin hedefleri için iki temel ilkeye dikkatleri çekmiş; bunların önemini ve nasıl gerçekleştirileceğini şu ifadelerle ortaya koymuştur. "Millî eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu, ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için, bunlardan birincisi, eğitimin sosyal hayatın ihtiyaçlarına cevap vermesi; diğeri ise, çağın gereklerine uygun olmasıdır."

2. Bilimsellik: Atatürk, eğitim sisteminin, eğitim programlarının bilimsel olmasının önemi üzerinde durmuştur. "Çağın ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir eğitim sistemi, bilimsel yöntemlere ağırlık vermemelidir. Okullarımızda, temel ve uygulamalı bilimlere, araştırmaya önem

verilmelidir. Eğitim programları, bilim alanındaki en yeni gelişmeleri gözönünde tutmalıdır."

Büyük Önder, uygarlık yolunda başarı ile ilerlemenin sırrını, aklın ve bilimin yol göstericiliğinde görmüştür. "Dünyada her şey için; medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan çıkmaktır."

3. Gelişmelere açık olma: Atatürk, eğitim sisteminin temelini oluşturan eğitim programlarının gelişmelere açık olmasını önemle belirtmiştir. "İlim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemeleri zamanında takip etmek şarttır. Bin, ikibin, binlerce yıl önceki bilim ve fen ile ilgili kaide ve kuralları şu kadar bin yıl sonra olduğu gibi uygulamaya kalkışmak, şüphesiz bilim ve tekniğin içinde bulunmak değildir."

4. Uygulamaya yönelik olma: Atatürk, uygulamalı eğitimi eğitim sisteminin temeli olarak görmüştür. Ona göre, "Bir yandan bilgisizliği ortadan kaldırmaya uğraşırken, bir yandan da memleket evladını toplumsal ve ekonomik hayatta aktif şekilde, etkili ve verimli kılabilmek için zorunlu olan ilk bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek metodu eğitimimizin temelini oluşturmaktadır."

Atatürk, uygulamalı eğitimin yıllarca ihmal edildiğini ve bunun sonuçlarını da dile getirmiştir. "Geçmişte devletin eğitim işlerini yürütenler, sanat ve ticaret gereksizmiş gibi düşünmüşlerdir. Ülkenin yoksul, harap; halkın bilgisiz kalması bu yüzdendir. Oysa, eğitim programının temelini, yaşamamız için gerekli şeyleri süratle, kolayca yapmayı öğretmek teşkil etmelidir." Bu durumun gerçekleşmesi için, Atatürk'ün önerileri son derece önemlidir. "Yaparak öğrenmeye dayanan ve yaygın bir eğitim-öğretim için yurdun önemli merkezlerinde yeni kitaplıklar, çeşitli bitkileri ve hayvanları içine alan bahçeler, konservatuvarlar, işyerleri, müzeler, galeriler, sergi salonları kurmak gerekli olduğu için ilçe merkezlerine kadar bütün yurdun basımevleriyle donatılması gerekmektedir."

Atatürk, uygulamalı eğitimin hedeflerini, niçin gerekli olduğunu ve hangi eğitim kademesinden itibaren başlaması gerektiğini de şöyle ifade etmiştir. "Toplumsal hayatta bizzat faal ve faydalı, verimli elemanlar yetiştirmek lazımdır. Bu da ilk ve ortaöğretimin uygulamalı bir şekilde

olmasıyla mümkün olur. Ancak bu sayede, toplumlar iş adamlarına, sanatkârlarına sahip olur. Elbette milli dehamızı geliştirmek, hislerimizi layık olduğu dereceye çıkarmak için, yüksek meslek sahipleri de yetiştirmeliyiz." Öte yandan, Atatürk, uygulamalı eğitimin, özellikle, ilk ve ortaöğretimde, nasıl verilmesi gerektiğini ayrıca vurgulamıştır. "İlk ve ortaöğretim mutlaka insanoğlu ve medeniyetin gerektirdiği ilim ve fenni versin. Fakat, o kadar pratik bir şekilde versin ki, çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkum olmadığına emin olsun."

Eğitimin uygulamalı şekilde yapılmasında en önemli faktör, eğitim sürecinden birinci derece sorumlu olan, öğretmenler ve eğitimcilerdir. Bunun böyle olduğunu çok iyi bilen Atatürk, öğretmen ve eğitimcilerin öğretim sürecinde gerçekleştirecekleri etkinliklerin nasıl olması gerektiğini ve bunun sonuçlarına dikkatleri çekmiştir. "Her profesör ve öğretmenin aşılacağı fikirler, ideal gayelere hizmet edecek şekilde olmalıdır. Kitapların cansız teorileri ile karşı karşıya gelen genç beyinler, öğrendikleriyle memleketin gerçek durumu ve çıkarları arasında ilişki kuramıyorlar. Yazarların ve teorisyenlerin tek tarafı dinleyicisi durumunda kalan Türkiye'nin çocukları hayata atıldıkları zaman bu ilişkisizlik ve uyumsuzluk yüzünden tenkitçi, karamsar, milli şuur ve düzene uyumsuz kitleler meydana getirirler."

5. Üretkenliğe yönelik olma: Atatürk'ün eğitim sisteminin temelini koyduğu ilkelerden biri de üretime yönelik değildir. O, eğitimin hayatta ilişkili olmasını ve eğitimin ekonomik hayatı etkilemesini istemiştir. Atatürk'e göre, "eğitim ve öğretimde izlenecek yol, bilgiyi günlük yaşamda başarılı olmayı sağlayacak, uygulamalı ve kullanılması mümkün bir araç haline getirmektir." Bu, gerçekleştiği takdirde kültürlü insanlar sorunlarını, öğrendiği, uygulayacağı ve geliştireceği bilgi ve teknoloji ile çözmeye çalışacak; faaliyetleri sonunda ortaya bir ürün koyacaklardır. Bu da hayal olan cansız teorilerle değil, gerçekle ilgili, gerçeği açıklayan teorilerle mümkündür."

6. Uygulanacak yöntemler ve nitelikleri: Atatürk o güne kadar izlenen eğitim-öğretim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde en önemli etken olduğu kanısındadır. Atatürk'e göre, "eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için bir süs, bir baskı aracı yahut medeni bir zevkten çok, maddî hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılabilir bir araç durumuna getirmektir." Bu sözler hem geleneksel

eğitimin bir eleştirisi, hem de eğitimle ilgili yeni düzenlemelerde hayattan ve hayatın ihtiyaçlarından kopuk bir yola girme ihtimallerine karşı bir ikazdır.

7. Disiplin: Disiplin, yalnızca eğitim sürecinde uyulması gereken kurallar listesinden çok daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Amaçlı etkinlikler, uygun çevre, birlikte çalışma alışkanlığı, kendi kendini kontrol gibi kavramlar disiplin tanımı içinde önemli yer tutmaktadır. Atatürk'e göre, "hayatın her çalışma safhasında olduğu gibi, özellikle öğretim hayatında sıkı disiplin başarının esasıdır. Müdürler ve öğretim kadroları disiplin sağlamaya, öğrenciler ise disipline uymaya mecburdur." Bu, korku ve fizikî etkileme şeklinde bir disiplin anlayışı değildir. Öğrencilerin, öğrendiklerini isteyen, benimseyen, duyan ve kurallara uyan bir anlayıştır. Atatürk, bu konuya şöyle açıklık getirmektedir: "Korku ile verilen eğitim, makbul bir eğitim değildir. Böyle bir eğitime güvenilmez."

Atatürk, eğitim sisteminde eski dönemlerin dayaağa dayanan düzen ve disiplin anlayışı yerine, sevgiye dayanan bir düzen ve disiplin anlayışının yerleştirilmesinden yanadır.

Öğrenci

Türk milleti, Atatürk'ün önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişirken ve Cumhuriyeti kurarken gençliğin, bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara, hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin ivedilikle belirlenmesi çok önem taşıyordu. Eğitim sürecinde yetiştirilecek bireylere hangi niteliklerin kazandırılacağı, Atatürk'ün birçok ifadelerinde açıkça vurgulanmaktadır. Atatürk'e göre, "millî eğitimin gayesi, yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha çok memlekete ahlaklı, cumhuriyetçi, inkılâpçı, olumlu, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst, düşünceli, iradeli, hayatta rastlayacağı engelleri aşmaya kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir."

Ancak, Atatürk'e göre öncelikli bir nitelik vardır ki, o nitelik gerçekten son derece önemlidir. Atatürk, bu niteliği 1 Mart 1992 günü TBMM açış konuşmasında şöyle dile getirmiştir. "Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekleri öğrenimin sınırı ne olursa olsun, ilk önce ve herşeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir."

Atatürk, gençlerin Cumhuriyetin düşüncede, bilimde, fende ve bedence güçlü, yüksek karakterli koruyucuları olarak yetiştirilmesini istemiştir. Bu isteğini, 25 Ağustos 1924 günü Öğretmenler Birliği Kurultayı'nda şöyle vurgulamıştır. "...Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, beden kuvvetli, yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesli, bu özellik ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir."

Yine aynı Kurultay'da, "memleket evladı, her öğretim kademesinde ekonomik hayatta yapıcı, etkili ve başarılı olacak şekilde donatılmalıdır" ifadelerine yer vermiştir. Bu ifadelerle, özellikle, ortaöğretimde genel bilgi verme yanında, sanat ve meslek sahibi elemanları yetiştirmek ve milli kültürü geliştirmek gerektiğini ortaya koymuştur.

Atatürk'ün eğitim sürecinde önem verdiği bir temel konu da demokratik eğitim ortamıdır. Atatürk'e göre, "çocuklar, serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik edilmelidir. Böylece, hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakâr olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası, çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız."

Sonuç

Atatürk'ün eğitim ve öğretim konusunda ileri sürdüğü görüşler, bir bütün olarak ele alınırsa, görülür ki, diğer eğitim reformcuları gibi şu iki işi yapmaktadır. Birincisi, geleneksel eğitim sistemini yetersiz bulmakta, eleştirmekte ve bunun değiştirilmesini istemektedir. İkincisi ise, bunun yerine konmasını istediği yeni eğitim sisteminin ana ilkelerini satmaktadır.

Atatürkçü düşünce, eğitim sisteminde fikri, irfanı ve vicdanı hür nesiller yetiştirmek için, lâiklik ilkesini benimsemiştir. Öte yandan, eğitimin bilimsel anlayışla yapılabilmesi, lâiklik ilkesinin uygulanmasıyla mümkündür.

Atatürkçü eğitim sisteminde programların kesin ve açık olması çok önemli olmakla birlikte, etkili ve verimli olabilmesi onların yeterli, anlayışlı ve fedakâr öğretmenlerle, eğitim kurumlarımızda çok büyük dikkat ve gayretle uygulanmasına bağlıdır.

Ashında önemli olan, ulusal eğitimin Atatürkçü ilkelerini saptamak değil, ilkelerin ulusal eğitimimizde ne ölçüde uygulama olanağı bulabildiğidir. O

halde, 21. yüzyıla girerken, Türk eğitim sistemi başarılı olmak için yapısını, hedeflerini ve uygulayacağı programları saptarken, Türkiye Cumhuriyeti'nin dinamik ideallerini, Atatürkçülüğün devlet, fikir ve ekonomik hayatta öngördüğü ilkeleri ve esasları, birbirini kollayacak, destekleyecek ve bütünleyecek biçimde gözönünde bulundurmalıdır.

Kaynaklar

Akyüz, Yahya, "Atatürk ve Eğitim", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı.*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995.

Feyzioğlu, Turhan, "Atatürk ve Milli Eğitim", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara 1995.

Atatürkçülük, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, 1984.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları, 1945.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları, 1961.

Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1996.

